



Rendszerváltó Archívum II. évfolyam, 2. szám

A folyóirat – azonos címmel – a korábban Lakiteleken nyomtatásban kiadott történelmi szemle szellemi örökségét igyekszik továbbvinni, de mindezek mellett az Intézetünkben folyó kutatások publikálásának is teret kíván adni. A negyedévente megjelenő folyóirat a szerkesztők szándéka szerint mindig egy adott téma van felépítve. Most a téma: sajtótörténetek a rendszerváltás korszakából.

A Magyar Demokrata Fórum programjának megjelenítése a Hitel első számának publicisztikáiban címmel Dippold Pál írt hosszabb dolgozatot. Szerinte rendkívül izgalmas szellemi kalandban van része annak, aki az 1990-es rendszerváltozást megelőző néhány év sajtótermékeit vizsgálja. Még izgalmasabb az ügy, ha a folyamatban a legjelentősebb szerepet játszó és a legtöbb embert megmozgató Magyar Demokrata Fórum tevékenysége kerül górcső alá. Dippold úgy véli, hogy 1990 előtt sok mindenről nem beszélhettünk, mégpedig azért, mert nem volt hol megmutatni a hivatalostól eltérő álláspontokat, véleményeket, elképzeléseket. Az úgynevezett sajtó- és véleményszabadság megteremtése a szocialista rendszer szétfeszítésének egyik legfontosabb eleme volt. A '70-es évek végén, a '80-as évek elején erre a kétségtelenül legbátrabb és hatását tekintve legjelentősebb lépésre a Mozgó Világ című periodika volt a legmegfelelőbb eszköz. A KISZ KB, a hatalom által kezdetben megértő, elnéző, támogató gesztusaitól kísértén – hadd' lázadjon az ifjúság, szükségünk van gőz leeresztő csapatokra – igen hamar túlnőtte kezdeti jólfésült önmagát. Mivel elsősorban irodalmi, művészeti lapról volt szó, nem pedig deklaráltan társadalompolitikai orgánusról, a művészi szabadság és a művészek szabadsága nevében a szocialista sajtó más lapjaitól eltérően a Mozgó Világban egyre szabadabban és nyíltabban láthattak napvilágot a némelykor kifejezetten rendszerellenes alkotások.

A legendás József Attila Kör – Lezsák Sándor, Csengey Dénes, Csajka Gábor Cyprian és

mások vezetésével – magától értetődő természetességgel került aztán az Illyés Gyula, Csoóri Sándor, Pozsgay Imre és Bíró Zoltán kiharcolta, 1988 végén végre megjelenő Hítel című laphoz. Kihagyhatatlan a vázlatos névsorból az értékőrző és értékteremtő költészet legnagyobbjai közé tartozó Nagy Gáspár és Tóth Erzsébet feltűnése az MDF és a Hítel háza táján. Az irodalomnak a rendszerváltás éveiben lényegesen nagyobb szerepe volt a közéletben, a politikai mozgások befolyásolásában, mint manapság. Írónak lenni rang volt, mivel még nem következett el az úgynevezett kommunikációs forradalom – azaz az a sajnálatos állapot, amikor ezerféle eszközön több milliárd ember beszél össze-vissza, amit aztán vélemény szabadságnak és szabad információáramlásnak neveznek, holott valójában nem más, mint tét nélküli szócséplés, ellenőrizetlen és ellenőrizhetetlen információkkal és egyre kevésbé titkolt manipulációs szándékokkal. Programja megalkotásakor a Magyar Demokrata Fórum még nem ezt a nevet viselte. Az első lakiteleki találkozón, 1987-ben nyilvános szellemi mozgalomként definiálta magát, és a folyamatos, nyilvános párbeszéd fórumának kínálta ezt a formát. Mindössze másfél oldalas alapító levelét közfelkiáltással fogadták el. Az első lakiteleki találkozó utáni nyilatkozat legfontosabb megállapításai a következők: Magyarország súlyos válságban és széttagoaltságban él. A társadalomnak nincs jövőképe. A közös feladat a reform kereteinek kidolgozása, a válság csak a társadalom részvételével orvosolható. Mindehhez egy független orgánus – néven nevezve a Hítel– elengedhetetlen. A lakiteleki nyilatkozat nyilvánosságra hozatalát az állampárt természetesen, naív, aki csodálkozik rajta, megtiltotta. Mindössze egy egyperces rádiótudósításból és a Magyar Nemzet Pozsgay Imrével készített interjújából – amelynek végén az államminiszter ismertette a nyilatkozat teljes szövegét – értesülhettek a magyarok arról, hogy mi is történt Lakiteleken.

A Hítel első számának 13. oldalán **Csurka István Október 23., vasárnap** c. írását olvashatjuk. Már a cím olvastán felidéződik az MDF programjának egyik lényeges része, 1956 tisztelete, a forradalomban szereplők galád módon elrabolt méltóságának visszaszerzése. A Csurka-tudósítás így szól: „1988 a tüntetések, és felvonulások éveként íródik majd történelmünk emlékkönyvébe. Bátor, petőfi -gallér villódzású, elszánt és méltóságosan emelkedett, nagy tömegeket megmozgató tüntetések követték egymást március 15-től kezdve. Akármiről is lett légyen szó, Nagy Imre kivégzéséről, a Dunáról vagy erdélyi testvéreinkről, Petőfi szelleme mindegyik alkalommal itt lobogott a pesti utcákon és tereken a felvonulók lelkében” Dippold szerint a képalkotási módszerek, a közérthető metaforák és irodalmi-történelmi utalások teljesen világossá teszik, hogy hol is áll az író, és hol is lehetnek olvasói az 1988-as év történelmében. Csurka István megállapítja, hogy az az összefogás, ami a felsorolt megmozdulásokat jellemezte, bizakodásra ad okot. Ellenpontként megemlíti az 1988. október 23-ai félresikerült budapesti tüntetést. Csurka leírása szerint az október 23-i tüntetés kezdeményezői (az elindító Fidesz és a hozzájuk csatlakozó szervezetek, a Szabad Kezdeményezések Hálózata, a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság, a Történelmi Igazságtétel Bizottság és a Magyar Demokrata Fórum) nem voltak körültekintőek a tüntetés előkészítésében. Csurka István ezt elsősorban azzal magyarázza, hogy az év korábbi nagy tömegmozgulásainak sikerei elbizakodottá tették őket. Egy kicsit úgy jártunk – állapítja meg –, mint más sikeres emberek: a siker elhomályosította a tisztánlátásunkat. A kudarc másik oka a hatalmához foggal-körömmel ragaszkodó kommunista rendszer félelem diktálta merevsége volt. A rendőrség betiltotta a tüntetést, ez pedig azt is pontosan megmutatta, hogy mennyire

voltak komolyak a kormányzat megújulási szándékai. „Ez a betiltás halomra döntötte a rendszer minden eddigi bizalom-hirdetőoszlopát.” Az 1956-os forradalom eszméinek és szereplőinek rehabilitálása – e program pont békés összejövetelen kinyilvánított szándéka tehát azonnal előhívta a hatalom harminckét év óta megszokott, félelemből fakadó erőszakos gesztusait. Igaz ugyan, hogy fizikai összeütközésre, gumibotozásra nem került sor, ám ez az évforduló minden eddiginél tragikomikusabban mutatta meg a kommunista állam idétlen tétovaságát. Az utcákon több rendőr volt, mint tüntető. Az MDF a tiltást tudomásul vette és visszavonta a tüntetésre való felhívását. Nem akart mindenáron ütközni, már csak azért sem, mert ezen a napon világosan kiderült, hogy a magyar társadalomban nagymértékben ott él a félelem – lényegében ugyanaz, mint a hatalom félelme: félelem a tabutól, 1956-tól és annak emlékeitől. Nem mellékes szempont egyébként az sem, írja Csurka István, hogy ebben a sakk-matt helyzetben a félelemben szocializált nemzet már-már abszurd módon nyilvánította ki véleményét bizonyos közügyekről: „... mindenek előtt vasárnap nem ér rá tüntetni.” Ez talán a leglényegesebb szempont, amelyet a tüntetés meghirdetői és azon résztvevői nem vettek figyelembe, akik az MDF bölcsnek is minősíthető visszalépése után csak azért is nekimentek a rendőrtömegeknek. Ezek a független, valamikori anarchista, maoista liberálisok néhány gyanútlan fiatalembert magukkal rántva demonstráltak szabadságvágyukat. Ez pedig ilyen formában, néhány száz izgága álfelkelővel inkább sértette, mint dicsérte 1956 magyar történelemben betöltött szerepét. Arról nem is szólva, hogy ez az év korábbi sikeres, százezres megmozdulásaihoz képest is nagy kudarcnak számított. Csurka István, mint a Magyar Demokrata Fórum egyik vezetője, írásában akkurátusan tisztázza, hogy mi okozta azoknak a tévhíreknek az elterjedését, amelyek arról szóltak, hogy az MDF megosztott, és belviszályok jellemzik. Leírja, hogy miként született meg a tüntetésfelhívás visszavonása, és ennek indokairól milyen módon értesítették többek között Grósz Károly miniszterelnököt. Táviratot írtak neki, ami azonban nem került nyilvánosságra. Ezért olyan látszat keletkezett, hogy Magyarországon vannak „meg nem alkuvó, hősi, forradalmian radikális” csoportok és az „azonnal meghunyászkodó” MDF. A kádergyerekek liberális hősködése, az MDF kigúnyolása azonban nem árthat az országnak: „az MDF ki fogja bírni ezt a rossz hírbe keveredést, és ki is kell bírnia, a vállalt feladatának, a magyar társadalom valódi átdolgozásának és demokratikus talpra állításának a művét végre akarja hajtani.” Mindennél beszédesebb azonban, hogy a Hitelben Csurka István írása alatt megjelent annak a táviratnak a teljes szövege, amelyet Grósz Károlynak küldtek, és amelyet október 22-én még mind az öt szervező politikai csoportosulás aláírt – ami egyben azt is jelentette, hogy visszaléptek a tüntetéstől. Hogy aztán másnap a szélső-liberális mozgalmárok miként szegték meg ígéretüket, az egy teljesen más, ám kiszámítható és igen messzire vezető út közbülső állomását jelentett.

A Hitel első számának egyik legnevesebb szerzője Cseres Tibor, aki abban az időben a Magyar Írószövetség elnöke volt. Különös műfajú rövid írása – kisesszé, filmismertető, publicisztika – az MDF programjának egy rendkívül fontos alapelemét érintve a határon túli magyarság ügyéről szól. Idézzük az MDF alapító levelének ezt érintő részletét: „(Az MDF) tegyen meg mindent az ország határain kívül élő magyar nemzetiség létérdekeinek, jogvédelmének a lehető legszélesebb nyilvánosságáért, vegyen részt a megmaradásukért, önrendelkezésükért és fejlődési lehetőségeikért folytatott küzdelemben.” A Sír az út mögöttünk című szikár írás Sára Sándor monumentális dokumentumfilmjét, a Sír az út előttemet értelmezi,

és magyarázza el az olvasóknak úgy, hogy mesteri írói fogásaival óriási, figyelemfelkeltő reklámot is csinál a Sára-filmnek. Mindjárt az elején tisztázza, hogy a történet „balladás, katartikus magyar ügy, de nem magyar belügy, mert román, jugoszláv s német vonatkozásai miatt három-négy ország belügyének is mondhatjuk.” Vajon hányan vagyunk még Magyarországon, akik tudjuk, hogy mit is jelent ez a szó: Jugoszlávia? Az idő már csak ilyen: sok mindent elfúj, ami volt. Cseres Tibor óriási tárgyi tudása birtokában felsorakoztatja azokat a tényeket, amelyek a trianoni tragédia után a határokon kívül rekedt magyarság sorsát jellemezték. Csupasz idézetekkel is pontosan tudja ábrázolni a történelmet: a székelység és a moldvai-bukovinai magyarság életének keserűségéről elég neki egy bizonyos Cretu nevű vezér-tanfelügyelő 1937-es csíkszeredai beszédét felidézni: „A székely gyermekek lelkébe már az óvoda padjaiban bele kell csepegtetni azt a történelmi tény, hogy nem az vagy, akinek ismered magad, hanem egy vitéz, de sokáig idegen iga alatt nyögő más nép (a román) elidegenített gyermeke!” Talán semmi mással nem tudta volna ennél világosabban az olvasó tudtára adni Cseres Tibor, hogy mi történt Trianon után Romániában, Erdélyben.

A határon túliak számára óriási kérdést jelentett a „menni vagy maradni”. Azoknak, akik elhagyták szülőföldjüket, nem volt diadalmenet a Magyarországra költözés. A Sára-film negyedik részének címe: Hazatértek. Miként Cseres Tibor, az olvasó is arra számít, hogy akik hosszú gyötrődés után az anyaországba költözés mellett döntöttek, azoknak könnyebbé vált sorsuk. Jobban belegondolva – és ez kiderül a filmből is – egy ilyen döntés igen hosszú, szenvedésekkel teli folyamat végállomása lehetett. Akik hazajöttek, azt gondolhatták, végre itthon vannak. Lelkesedésüket azonban azonnal szétrombolták a magyar hatóságok, a vesztegzár, a megalázó egészségügyi vizsgálatok – akárha trópusi betegségeket hordozók jöttek volna ide. Mindezek ráébresztették a jobb életben reménykedőket arra, hogy az élet Magyarországon sem sétagalopp. Cseres Tibor az MDF-alapítólevéllel egybecsengő módon minden kertelés nélkül bontja ki a tabutémákat, például azt, hogy a második világháború elején, Bácska visszakerültével miként telepítették oda az addig Magyarországon élő „derék” szerbeket, és otthonaikat miként adták át a bukovinai székelyeknek. Mindenki mindenkivel harcolt, a szerbek a székelyekkel, aztán Szabadkán a szerb partizánok a magyarokkal, hogyan gyilkoltak le ezáltal ártatlan ezreket, tízezreket keresztbe-kasul. Minden, amit Cseres Tibor leír a témáról, hiteles. A Hideg napok írójánál aligha ismerhette jobban bárki is ennek az időszaknak és ennek a térségnek a tényeit. Nem hallgat arról sem, hogy a Szerbia északi részét visszafoglaló magyar katonák háromezernél több szerbet végeztek ki. Cseres Tibor felteszi azt a kérdést, hogy a korábban a szerbek által meggyilkolt negyvenkét bukovinai székely ember sorsáról érdemes-e beszélni az úgynevezett jugoszláv érzékenység megsértésének veszélye nélkül. Válasza egyértelműen igen, hiszen a bukovinaiak története modellértékű, annak újra elmondása talán elindíthatja azt a kollektív lelkiismeretvizsgálatot, amelynek nyomán a szerbekben megfogalmazódhat a kérdés, hogy vajon az ő háromezer halottjuk nem ugyanúgy aránylik-e a negyvennégy bukovinai székely halálához, mint az 1944-es példátlan nagyságrendű szerb bosszúállás áldozatainak száma – negyvenezer magyar meggyilkolása – a hideg napokhoz. A tömeggyilkosságokról a rendszerváltás korában még tilos volt beszélni. Nehezen beszélnek róla még ma is a területen élő magyarok, de a szerbek is. Cseres Tibor tényközlő mondatai 1944-ről megrendítőek: „Bezdán határában még közel ötszáz oszló hullára leltek kutakban, trágyadombokban – de azok máshonnan valók voltak.” Cseres az áldozatok

pontos megszámolását szorgalmazza, és azt, hogy valamilyen módon állítsanak emléket az ártatlanul meggyilkoltaknak. Mára már tudjuk, hogy ez meglehetősen naiv elképzelés volt a részéről, a gyilkosságok és tömegsírok helyén állított kopjafákat, emlékoszlopokat, táblákat még a kétezres években is sorra pusztították el ismeretlenek, Ismeretlenek? Mindenki tudta – de nem mondta –, hogy az elpusztíthatatlan bosszú irányította az emlékműgyilkos szerb kezeket.

Ez a lapszám elsősorban a sajtó szerepét elemzi a rendszerváltás időszakában. Várkonyi Balázs bevezető tanulmánya a Szabad Európa Rádió '80-as évekbeli hanyatlását járja körül, fűszerezve saját személyes élményeivel. Domonkos László a vidéki sajtóprivatizáció visszasságait boncolgatva tesz fel húsbavágó kérdéseket. Interjút ezúttal Tirts Tamással, a FIDESZ választmányának egykori tagjával készítették, aki többek között a szervezet korai éveit és formálódását elevenítette föl, külön kitérve az első választásra, amely előtt egy ideig a párt kampányfőnöke volt. Dokumentum-válogatásként jelen számukban a '80-as évek politikai ellenzékének írásaiból, lapjaiból – így több szamizdatból is – szemezgettek. Sajnálatos szomorú aktualitásként megemlékező írásokkal tisztelgetek a szerkesztők elhunyt kollégájuk Juhász György emléke előtt. A nyomtatott példányok korlátozott számban a RETÖRKI budapesti telephelyén vehetők át. A folyóirat szerkesztőivel, Házi Balázzsal és Nagymihály Zoltánnal készített interjú a Kossuth Rádió Esti séta című műsorának 2017. július 22-ei adásában hangzott el, mely a retorki.hu honlapjáról meghallgatható.

M.A.